

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

“การท่องเที่ยว” เป็นอุตสาหกรรมที่สำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากจะนำมาซึ่งรายได้แก่ประเทศและคนในท้องถิ่นแล้ว ยังก่อให้เกิดการพัฒนาในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งระบบสาธารณูปโภคพื้นฐานและสิ่งก่อสร้างต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวและชุมชนท้องถิ่น ในขณะเดียวกัน รัฐบาลยังได้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างกว้างขวางในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับชาติ ถึงอย่างไรก็ตาม จะสังเกตได้ว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยในระยะเวลาที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดรูปแบบการท่องเที่ยวที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวแบบมวลชน” (mass tourism) ที่มุ่งเน้นให้เกิดรายได้และให้ความสำคัญกับการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวเป็นหลัก การขยายตัวทางการท่องเที่ยวเติบโตควบคู่ไปกับผลกระทบอันไม่พึงประสงค์ต่อประเทศและชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมโดยรวม ด้วยเหตุนี้การท่องเที่ยวแบบมวลชนจึงถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นสิ่งที่ทำลายระบบการท่องเที่ยวที่ให้ความสำคัญกับท้องถิ่นเป็นหลัก ทั้งยังไม่สามารถสร้างรายได้สู่ท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง เนื่องจากผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่กับสถานประกอบการธุรกิจท่องเที่ยวหรือนายทุนเจ้าของแหล่งที่พักอาศัย โดยไม่มีการใช้แรงงานจากท้องถิ่น ไม่ให้ความสำคัญกับผลผลิตของท้องถิ่น และภาพของการท่องเที่ยวแบบมวลชนดังที่ได้กล่าวมานั้น ชี้ให้เห็นถึงจุดที่อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวไม่สามารถจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นให้สัมพันธ์กับผลประโยชน์ของประชาชนได้อย่างเหมาะสมและมีสำนึกรู้ต่อผลเสียที่เกิดขึ้น ต่อมาจึงเริ่มมีแนวคิดเกี่ยวกับ “การท่องเที่ยวทางเลือก” (alternative tourism) ซึ่งเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่สนับสนุนวิธีการที่ตรงกันข้ามกับการท่องเที่ยวแบบมวลชน โดยให้ความสำคัญกับสังคมและระบบนิเวศมากขึ้น เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่านโยบายการท่องเที่ยวนั้นไม่ควรจะมุ่งเน้นเพียงแต่ความจำเป็นด้านเศรษฐกิจและศิลปะการบริการเท่านั้น แต่ยังคงมุ่งเน้นที่จะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมและพิจารณาถึงความต้องการที่แท้จริงของคนในท้องถิ่นด้วย ดังนั้นการท่องเที่ยวรูปแบบนี้จึงชูประเด็นของทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นหลัก และยังเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มุ่งแสวงหาหนทางให้ชุมชนสามารถสร้างพลังอำนาจในการตัดสินใจด้วยตนเองได้ โดยไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลจากภายนอก แต่อย่างไรก็ตาม กิจกรรมการท่องเที่ยวทุกประเภทล้วนส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้ทั้งสิ้น เช่น ชุมชนเจ้าของพื้นที่ที่จะรับเอาการท่องเที่ยวแบบ

ทางเลือกมาเป็นทอดๆ เพราะเชื่อว่าเป็นรูปแบบที่ดีงามโดยปราศจากการคำนึงถึงผลกระทบในด้านลบที่อาจจะตามมาภายหลัง นอกจากนี้ผู้ที่มีความรู้ในชุมชนอาจกลายเป็นผู้ผูกขาดและชี้นำการควบคุมจัดการ แทนที่จะเกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548ก: 2-3)

แม้การพัฒนาและการส่งเสริมการท่องเที่ยวดังที่กล่าวมา จะส่งผลดีต่อประเทศ แต่ในทางกลับกันก็ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากกลไกในการกระจายรายได้ไม่ก่อให้เกิดความยุติธรรม ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้ว การกระจายรายได้จะกระจุกตัวอยู่ในกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ ที่เป็นทั้งธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยตรงและโดยอ้อมที่ดำเนินกิจการอยู่ในท้องถิ่นที่มีแหล่งท่องเที่ยวขึ้น จากปัญหาข้างต้นจึงเกิดแนวคิดที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนมากขึ้น เพราะถือว่า การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่ใช้ทรัพยากรของท้องถิ่นเป็นหลัก คนในท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านั้นควรได้รับผลประโยชน์กลับคืนอย่างยุติธรรม เป็นที่มาของแนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวที่ดำเนินการโดยชุมชนเอง หรือเรียกว่า **“การท่องเที่ยวโดยชุมชน” (community-based tourism)** ซึ่งเป็นการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่คนในชุมชนทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงาน ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน และการสรุปบทเรียน โดยเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกรุ่นหลาน และเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ (สินธุ์ สโรบล, 2546: 12) ทั้งนี้ ยังเน้นการพัฒนาให้ **“คน”** เป็นหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยว ซึ่งไม่เพียงแต่พัฒนาให้สามารถตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้น แต่เน้นถึงการสร้างศักยภาพของคนในท้องถิ่น ผู้ประกอบการ และผู้ให้บริการ ให้สามารถบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังใช้งานวิจัยเป็นเครื่องมือในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้คนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนมากขึ้น เพื่อนำไปสู่การดูแลรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติให้มีความสมดุลกับภูมิปัญญาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเกื้อกูลต่อเศรษฐกิจของชุมชนต่อไป ซึ่งในปัจจุบันเชื่อกันว่ารูปแบบของการท่องเที่ยวโดยมีชุมชน น่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาชุมชน โดยเน้นให้มีการจัดการที่มุ่งไปสู่ความยั่งยืนในด้านต่างๆ ของชุมชน และเมื่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนถูกเลือกให้เป็นวิสาหกิจที่สำคัญของ

ชุมชน ดังนั้นวิถีทางการจัดการการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงเป็นทางเลือกที่น่าสนใจในการพัฒนาชุมชน ที่จะทำให้คนในชุมชนทุกคนมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการพัฒนาด้วย หากชุมชนมีความเข้าใจรูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถจัดการกิจการต่างๆ ของชุมชนเอง พึ่งพาตนเองได้ และสามารถสร้างภูมิคุ้มกันไม่ให้เกิดการตักตวงผลประโยชน์จากบุคคลภายนอกมากเกินไปที่ชุมชนจะรับได้ จะทำให้ชุมชนได้รับการพัฒนาไปในทิศทางที่เหมาะสม และก้าวเข้าสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

“เกาะเกร็ด” มีฐานะเป็นตำบลหนึ่งของอำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี เป็นแหล่งท่องเที่ยวหนึ่งที่มีศักยภาพเพียงพอในการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน เนื่องจากเกาะเกร็ดเป็นชุมชนมอญโบราณที่ก่อตั้งมาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 350 ปี ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ชวามอญเหล่านี้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชและสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ประชาชนในท้องถิ่นส่วนใหญ่จึงเป็นชาวไทยที่สืบเชื้อสายมาจากชวามอญ ทำให้มีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากชุมชนชาวไทยอื่นๆ ทั้งในด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีชาวไทยเชื้อสายมอญที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ประเพณีสงกรานต์ การรាំมอญ การสวมมนต์ด้วยภาษามอญ และการประกอบอาชีพดั้งเดิมของชุมชน เช่น การทำเครื่องปั้นดินเผาและสลักลวดลายอย่างสวยงามเรียกว่า “หมอน้ำลายวิจิตร” ซึ่งนำไปเป็นตราประจำจังหวัดนนทบุรีมาจนถึงปัจจุบัน และด้วยเหตุนี้ เกาะเกร็ดจึงได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดนนทบุรี มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 เนื่องจากเกาะเกร็ดมีจุดเด่นด้านสภาพแวดล้อม มีทัศนียภาพที่งดงาม มีวัฒนธรรมดั้งเดิมของชวามอญ มีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ประกอบกับสถานที่ตั้งของเกาะเกร็ดอยู่บริเวณชานเมือง การคมนาคมสะดวกสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวในเขตกรุงเทพมหานคร ปริมณฑลและจังหวัดใกล้เคียงให้เดินทางมาท่องเที่ยวพักผ่อนโดยมีค่าใช้จ่ายไม่สูง จึงส่งผลให้สภาพการณ์ด้านการท่องเที่ยวของเกาะเกร็ดเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วและเห็นได้ชัดเจน นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศให้ความสนใจและเดินทางมาเยี่ยมชมเกาะเกร็ดอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในวันเสาร์-วันอาทิตย์ และวันนักขัตฤกษ์

จากความน่าสนใจของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชุมชนเกาะเกร็ด ประกอบกับการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวเป็นอย่างมากในปัจจุบัน ชุมชนเกาะเกร็ดต้องตั้งรับกิจกรรมการท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆ ซึ่งทำให้คนส่วนหนึ่งหันมาประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวในขณะที่อีกส่วนหนึ่งยังคงรักษาความเป็นชุมชนดั้งเดิมของตนไว้ ผสมผสานเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่เหมาะสม ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาศักยภาพในการจัดการ

การท่องเที่ยวของชุมชนเกาะเกร็ด เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมถึงเพื่อเป็นการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบกับแหล่งอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี

คำถามการวิจัย

คำถามการวิจัย (Research Question) ในการวิจัยครั้งนี้คือ “ศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี มีหรือไม่ มากน้อยเพียงใด ?” โดยประกอบไปด้วยคำถามย่อยๆ ดังนี้คือ

1. แหล่งท่องเที่ยวในชุมชนเกาะเกร็ดมีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนหรือไม่ ?
2. ศักยภาพของชุมชนเกาะเกร็ดในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีหรือไม่ เพียงใด ? ตามองค์ประกอบดังต่อไปนี้
 - 2.1 ชุมชนเกาะเกร็ดมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ และการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนหรือไม่ เพียงใด ?
 - 2.2 ชุมชนเกาะเกร็ดที่ทัศนคติอย่างไรต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชน ?
 - 2.3 ชุมชนเกาะเกร็ดมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนรูปแบบใด ?
 - 2.4 ศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ดมีมากน้อยเพียงใด ?
3. นักท่องเที่ยวมีพฤติกรรมและความพึงพอใจต่อกิจกรรมและการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ดหรือไม่ อย่างไร ?
4. การรับรู้ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ดมีหรือไม่ อย่างไร ?

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจบริบทชุมชน และวิเคราะห์ระดับศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนเกาะเกร็ด ที่รองรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. เพื่อประเมินระดับศักยภาพของชุมชนเกาะเกร็ดในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด
3. เพื่อระบุความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมและการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด
4. เพื่อศึกษาการรับรู้ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ผสมผสานกับการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative research) ซึ่งได้แบ่งขอบเขตการวิจัยออกเป็น 4 ด้านด้วยกันคือ

1. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 5 กลุ่มคือ

- 1.1 นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อม
- 1.2 ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด
- 1.3 เจ้าหน้าที่หน่วยงานท้องถิ่น/ผู้นำชุมชนเกาะเกร็ด
- 1.4 นักท่องเที่ยวที่มาประกอบกิจกรรมและใช้บริการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด
- 1.5 ประชาชนท้องถิ่นในชุมชนเกาะเกร็ด

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

2.1 ศึกษาเอกสาร ตำรา บทความ เกี่ยวกับทฤษฎี แนวคิด และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.2 สัมภาษณ์บริบทชุมชนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ที่ปรากฏในปัจจุบัน ทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

2.3 ประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวของเกาะเกร็ดที่รองรับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

2.4 ศึกษาศักยภาพของชุมชนเกาะเกร็ดในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประเด็นเกี่ยวกับความรู้ความเข้าใจ ทักษะคิด รูปแบบการมีส่วนร่วม และศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด

2.5 ศึกษาความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวต่อกิจกรรมและการบริการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด

2.6 ศึกษาการรับรู้ผลที่เกิดจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและวัฒนธรรม รวมถึงด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. ขอบเขตด้านสถานที่

สถานที่หรือพื้นที่ทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้คือ ชุมชนเกาะเกร็ด ตำบลเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

4. ขอบเขตด้านเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยทั้งสิ้น 12 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.2553 ถึง เดือนกันยายน พ.ศ. 2554

5. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

จากผลของการวิจัยนี้ คาดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดังนี้

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและผู้มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด เช่น ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว และเจ้าหน้าที่หน่วยงานท้องถิ่น(องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น) สามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหรือการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีประสิทธิภาพและมีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น
2. นักท่องเที่ยว รวมถึงบุคคลทั่วไป เกิดความรู้ความเข้าใจในทรัพยากรท่องเที่ยวและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่มากยิ่งขึ้น นำไปสู่การเกิดประสบการณ์การท่องเที่ยวที่มีคุณภาพ และก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เหมาะสมกับรูปแบบการท่องเที่ยวและพื้นที่ต่อไป
3. นักวิชาการและนักวิจัย สามารถนำข้อมูลไปศึกษาอ้างอิง และปรับใช้ในงานวิจัย ที่มีลักษณะเนื้อหาเกี่ยวข้องกันได้
4. ผู้ที่มีความสนใจเกี่ยวกับศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี สามารถนำมาเป็นข้อมูลอ้างอิงเพื่อการศึกษาค้นคว้าต่อไป

6. นิยามศัพท์

ศักยภาพ (potential) หมายถึง พลังความสามารถของบุคคลหรือองค์กร ทั้งที่มองเห็นและซ่อนเร้นอยู่ภายใน ที่สามารถนำออกมาใช้เพื่อดำเนินการหรือประกอบกิจกรรมให้สำเร็จ แต่อาจจะทำให้มีมากขึ้นหรือแข็งแรงขึ้นจากการพัฒนา ดังนั้นจึงถือได้ว่า ศักยภาพเป็นปัจจัยที่เกื้อหนุนให้การพัฒนาสิ่งต่างๆ สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ และยังจำเป็นต่อความเจริญก้าวหน้าและการพัฒนาต่างๆ ในอนาคต

ชุมชน (community) หมายถึง การรวมกันอยู่ของบุคคลจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่ง เพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำเนินชีวิต และเมื่อมีการใช้ทรัพยากรร่วมกันในการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ร่วมกัน โดยมีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งชุมชนในการวิจัยครั้งนี้คือ “ชุมชนเกาะเกร็ด” อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

การจัดการการท่องเที่ยว (tourism management) หมายถึง กระบวนการหรือแนวทางการจัดระบบของชุมชน เพื่อดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวให้บรรลุตามเป้าหมายและเป็นไปในทิศทางที่เหมาะสม ซึ่งประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการองค์กร การจัดการพื้นที่/แหล่งท่องเที่ยว การจัดการด้านกิจกรรมและการบริการ การจัดการด้านตลาดและเครือข่าย การท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมถึงการติดตามและประเมินผลกระทบหรือการจัดการกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (community-based tourism / CBT) หมายถึง การจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว บนฐานคิดที่ชาวบ้านทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการท่องเที่ยว โดยให้นำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่างๆ ทั้งธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน โดยเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกรุ่นหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ

บริบทชุมชน หมายถึง สภาพทั่วไปในปัจจุบันของชุมชนเกาะเกร็ด ซึ่งพื้นที่ศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น ได้แก่

- **บริบทเชิงพื้นที่** ได้แก่ ประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ (ที่ตั้งและอาณาเขต ลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ) ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคม รวมถึงสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน เป็นต้น

- **บริบทเชิงการจัดการการท่องเที่ยว** ได้แก่ ลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวและการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ดที่ปรากฏในปัจจุบัน

ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว (attraction potential) หมายถึง สภาพทางกายภาพและชีวภาพของแหล่งท่องเที่ยวที่มีผลในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยือนและประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมถึงมีความเหมาะสมในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งในการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนเกาะเกร็ด จะประกอบด้วยดัชนีชี้วัด 4 ด้านคือ 1) ศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) การจัดการด้านการใช้ประโยชน์ของแหล่งท่องเที่ยว 3) การจัดการด้านการให้ความรู้และจิตสำนึก 4) การมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยใช้แบบประเมินที่มีเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ของสำนักพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา

ศักยภาพของชุมชน (community potential) หมายถึง ความสามารถและความพร้อมของสมาชิกในชุมชนหรือองค์กรในชุมชน ในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน ทั้งในด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว การสร้างความพึงพอใจแก่นักท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์ รวมถึงการหาแนวทางแก้ไขปัญหามาจากกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยสามารถประเมินจากปัจจัยดังนี้

- **ความรู้ความเข้าใจ (knowledge)** หมายถึง การวัดกระบวนการทางสติปัญญา ประสพการณ์ และความสามารถในการเชื่อมโยงเหตุการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนเกาะเกร็ด และการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด

- **ทัศนคติ (attitude)** หมายถึง ท่าทีหรือความรู้สึกของบุคคลต่อการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด ซึ่งจะเป็นเอกเทศหรือไม่เป็นเอกเทศก็ได้ โดยบ่งชี้ถึงปริมาณความชอบ หรือความไม่ชอบ ความนิยมศรัทธา หรือความไม่นิยมศรัทธา ความต้องการ หรือความไม่ต้องการ เป็นต้น

- **รูปแบบการมีส่วนร่วม (participation)** หมายถึง ลักษณะการเข้าร่วมของประชาชน ในกิจกรรมและการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด โดยมีความสมัครใจในการดำเนินงาน ร่วมกัน ตั้งแต่การคิดวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติงาน การติดตามประเมินผลการทำงาน และการรับผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งจำแนกออกได้เป็น 2 ลักษณะคือ 1) การมีส่วนร่วมแบบจอมปลอม (pseudo-participation) ซึ่งประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมแบบไม่แท้จริง อาจจะเป็นลักษณะของการมีส่วนร่วมแบบได้รับการเลี้ยงดู (domestication) หรือการมีส่วนร่วมแบบได้รับความช่วยเหลือ (assistencialism) และ 2) การมีส่วนร่วมแบบแท้จริง (genuine-participation) ซึ่งประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในลักษณะแบบความร่วมมือ (cooperation) หรือการมีส่วนร่วมโดยประชาชนมีอำนาจอย่างเต็มที่ (empowerment)

- **ศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน (potential of community-based tourism management)** หมายถึง ความสามารถของชุมชนเกาะเกร็ดในการจัดการการท่องเที่ยว โดยชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการ เสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนกับชุมชน และชุมชนกับนักท่องเที่ยว ส่งผลให้ประสบความสำเร็จและความเป็นเลิศในการจัดการ และนำไปสู่การเป็นชุมชนต้นแบบในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนต่อไปได้ ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ด้านคือ 1) การจัดการพื้นที่/แหล่งท่องเที่ยว 2) การจัดการองค์กรอย่างมีส่วนร่วม 3) การจัดการด้านกิจกรรมและการบริการ และ 4) การจัดการด้านตลาดและเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว (tourist satisfaction) หมายถึง ความรู้สึกรู้สีกของนักท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นเมื่อได้รับสิ่งที่ต้องการและตามความคาดหวัง หรือเป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ ในการประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวและการได้รับการบริการจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด เช่น การล่องเรือชมชีวิตสองฝั่งคลอง การพักผ่อนกับโฮมสเตย์ การขี่จักรยานรอบเกาะเกร็ด การบริการนำเที่ยว เป็นต้น

การรับรู้ผลที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (perception of community-based tourism activities) หมายถึง กระบวนการที่ชุมชนได้สัมผัสและมีปฏิกิริยาตอบสนองต่อผลที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะเกร็ด ซึ่งส่งผลให้เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม รวมถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่เดิมในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลง